

Componeren op de basisschool

De klas een orkest

Mozart, Bach, Brahms, Puccini, Vivaldi, Chopin. Componisten van naam die mensen hebben weten te raken en te boeien. Hoe zouden hun muziekstukken ontstaan zijn? Welke zaken spelen precies een rol in het componeren van muziek? En hoe noteer je eenmaal vastgestelde muziek nu zo dat het precies hetzelfde klinkt als bij wijze van spreken een orkest in Amsterdam en in New York het spelen? Voor kinderen een hele uitdaging om dit uit te puzzelen en daarbij zelf de rol van orkest te vervullen. Een docent van hogeschool *Driestar educatief* ging enkele keren naar een basisschool om te kijken hoe de eerste versie van zijn miniatuur in de praktijk zou uitpakken. De première van een nieuw stuk exemplarisch onderwijs, met een hoog try-outgehalte. Zoals dat past in de fase van ontwikkelen.

'Kijk maar goed naar mijn handen'

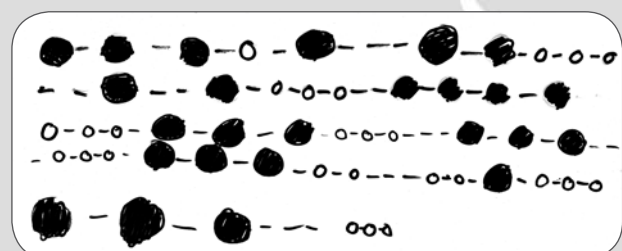
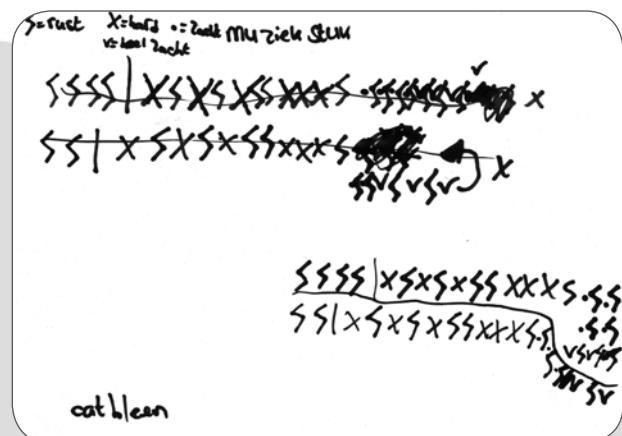
De aula van de Johannes Calvijnschool in Sliedrecht heeft een metamorfose ondergaan. De stoelen staan in een halve kring. Hierachter staat een tafel met daarop slaginstrumenten zoals xylofoons, schellenramen, klankstaven en trommels. Groep 7 heeft vandaag een onbekende meester: muziekdocent Kees Kramp van Driestar educatief. Met deze klas, waar heel veel kinderen een instrument bespelen, gaat hij een experiment uitvoeren. Leerkracht Wim Wiersma en lector Bert Kalkman maken het experiment ook mee. Diverse kinderen hebben een eigen instrument meegebracht: een gitaar, een hoorn, een dwarsfluit, een panfluit, een viool ...

Wie geen eigen instrument heeft, mag er een van de tafel kiezen. De kinderen moeten in orkestopstelling gaan zitten: de blaasinstrumenten voorop, daarachter het kleine slagwerk en daar weer achter het grote slagwerk. De nieuwe meester gaat voor het orkest staan. Hij vertelt dat hij graag zijn eigen muziek componeert en dat hij heeft gehoord dat de klas van muziek maken houdt. 'Ik heb een nieuw muziekstuk bedacht en dat wil ik graag met jullie uitproberen', merkt hij op. 'Als jullie dat ook willen, kijk dan heel goed naar mijn handen en doe met je instrument wat ik aangeef. Ik ben zelf heel benieuwd hoe het klinkt.'

Even later zijn er in een bijna gelijk ritme 'stoten' en 'slagen' op instrumenten te horen. Na een paar keer oefenen en steeds maar kijken naar de handen van de meester weet de klas onder begeleiding een stukje muziek te produceren dat prima gelijktijdig klinkt en waarin het contrast hard-zacht duidelijk aanwezig is. Van ophouden weten de kinderen bijna niet meer.

Persoonlijke muziekschriften

'Zouden jullie ook voor me op kunnen schrijven wat we gedaan hebben?', vraagt de meester. 'Zit er een plannetje achter?' Daar zijn de kinderen het wel over eens. Allemaal krijgen ze een papier waarop ze mogen tekenen of opschrijven hoe het muziekstuk in elkaar zit. Dit blijkt erg lastig voor de kinderen. Maar toch ontstaan er allerlei eigen muziekschriften. Zo wordt er geschreven in letters, in tekens en zelfs in noten. Een voorbeeld: - H-H-H-H-H-Z-Z-Z—Z-Z-H-H-H-H-H-Z-Z-Z—Z-Z-H-H-H-H-H.

De kinderen mogen hun eigen notaties vervolgens aan elkaar presenteren en ze met hun instrumenten voorspelen. Een van de meisjes heeft grote rondjes, driehoekjes en kleine rondjes getekend. 'De grote rondjes betekenen "hard", de driehoekjes "rust" en de kleine rondjes "zacht"; legt ze uit. Op de uitvoering volgt een luid applaus.

Even later klinkt er pianomuziek door de aula. Er staat een cd op met muziek van Erik Satie. De kinderen luisteren aandacht. 'Het lijkt wel stilte voor de storm', zegt iemand, 'het is zacht maar spannend, zeker aan het begin.' 'Ja', vult een ander aan. 'Eerst is het rustig en dan komt er een slag, dat is de storm.' 'Lijkt dat niet een beetje op wat wij gedaan hebben?'; vraagt de meester.

'Wij hebben ook met hard en zacht gespeeld en met korte en lange nootjes, maar toch is het net een beetje anders', is de conclusie tijdens het nagesprek. Er komt ook ter sprake waarom het nu belangrijk is dat muziek op een voor iedereen herkenbare manier wordt opgeschreven. In de woorden van een van de kinderen: 'Als je de taal van de muziek hebt geleerd, kun je die altijd en overal gebruiken.'

Kleine componisten

Na een korte pauze worden er groepjes van vijf leerlingen gevormd. Zij krijgen de opdracht een eigen compositie te maken en deze met elkaar te oefenen. Ze moeten alles zo opschrijven dat ook andere leerlingen het kunnen lezen en spelen. Als ze klaar zijn, mogen ze een uitvoering geven voor de rest van de klas. Er gelden ook nog enkele vereisten: de groepsleden moeten de noten die gelijktijdig horen te klinken gelijktijdig aanslaan, er moet sprake zijn

van hard-zacht en van kort-lang en het stuk moet een verrassend element – een contrast – bevatten. De vijf groepjes krijgen weer allemaal een eigen papier. Dat de opdracht behoorlijk moeilijk is, is bij het rondlopen wel te merken. Moeten alle instrumenten tegelijk bespeeld worden of kan er ook een instrument apart iets ten gehore brengen? Hoe creëer je een contrast? Hoe zorg je voor een goede afsluiting? Hoe verdeel je de taken zo dat degene die iets speelt dat ook echt goed kan? (de een heeft nu eenmaal meer gevoel voor ritme dan de ander). Hoe stem je bij het spelen goed op elkaar af?

Hoe dan ook, de kinderen genieten zichtbaar van de opdracht. En hoewel het met het op papier zetten van een eigen 'notenschrift' lang niet altijd soepel verloopt, ontstaan er toch heel creatieve muziekstukken. Bij de uitvoering blijkt dat sommige groepjes gebruikmaken van solo's en andere de instrumenten steeds tegelijktijdig inzetten. Er is zelfs een verbazingwekkend goede drumsolo bij. Ook de verrassende elementen zijn af en toe heel ingenieus. Zo is er een groepje dat na een solo van een melodie-instrument een pauze heeft ingelast, gevolgd door nog één tik op de triangel.

Bij het luisteren naar elkaars muziekstukken maken de kinderen gebruik van een afvinklijst met de eerder genoemde criteria. Van tevoren heeft de meester met de klas doorgesproken hoe je op een eerlijke maar milde manier feedback geeft. Dat er naast lovende woorden over de goede afwisseling van hard en zacht en het heel goed gelijktijdig spelen ook opmerkingen klinken als 'het ging niet altijd helemaal gelijk' geeft wel aan dat deze boodschap geland is.

Klaspelletje

Een belangrijk kenmerk van muziek dat tot nu toe nog niet aan de orde is geweest is de herhaling. Via een klaspelletje op een ritme van Tarquino Merula, een componist uit de vioolbouwerstad Cremona, worden de kinderen daarmee in aanraking gebracht. De meester loopt vier passen vooruit en vier passen achteruit. De klas doet hiermee mee. Dan tikt de meester een ritme voor. De klas tikt het na. Daarna wijst de meester iemand aan die het ritme alleen moet spelen en dan nóg iemand. Vervolgens moet de hele klas het weer spelen. Het stramien van vier passen vooruit, vier achteruit en dan vijf keer een identiek ritme dat steeds door een ander wordt gespeeld, wordt nog een keer herhaald. Bovendien wordt de hele oefening ook nog met een ander ritme gedaan. Vol overgave nemen de kinderen aan de opdracht deel. Daarop volgt de vraag: 'Wat zijn we aan het doen?' Eigenlijk kunnen de kinderen dat niet goed verwoorden. 'Het was steeds hetzelfde

melodietje', komt slechts ter sprake. De meester haakt hierop in door te vragen wanneer iets nu een melodie is en wanneer een ritme. Hij laat de kinderen op het geoefende ritme een melodietje verzinnen. Lastig genoeg! Of is de opdracht niet duidelijk overgekomen? Twee kinderen kunnen er in elk geval mee uit de voeten. Hun plannetjes worden uiteindelijk gecombineerd. Het muziekstuk dat op deze wijze ontstaat, klinkt fantastisch!

De Boléro van Ravel

De meester heeft er intussen een nachtje over geslapen: hoe zorg ik ervoor dat de kinderen écht begrijpen wat herhaling is? De volgende keer dat hij voor de groep staat zingt hij een liedje voor:
 De Boléro, de Boléro
 De Boléro van Ravel;
 Zeg die ken je/zeg die ken je/zeg die ken je toch wel?
 Ta - ta ta taratata ta tara ta -
 Zeg die ken je toch wel?

De klas zingt het met veel enthousiasme na. Zingen met de hele groep en solozang wisselen elkaar daarbij af. Dan speelt de meester op zijn trommeltje het zich steeds weer herhalende ritme van de Boléro. De klas herhaalt het ritme vervolgens ook: tikkend, klappend of spelend op een ritme-instrument. Solo's

en samenspel volgen elkaar daarbij weer op. Als de meester de cd met de echte muziek van Maurice Ravels Boléro opzet, klinken er meteen reacties: 'Hé, dat hebben we net gedaan!' Inderdaad, de Boléro van Ravel is een muzikaal hoogtepunt door de herhaling van het ritme: van heel zacht in het begin tot heel hard aan het einde van het stuk. De meester deelt nu de eerste vier bladzijden van de partituur van het stuk uit. (Een partituur is het volledige overzicht van een muziekstuk waarin alle afzonderlijke partijen van het stuk onder elkaar genoteerd staan.) Terwijl ze – zo goed en zo kwaad als dat gaat – meelesen, horen de kinderen het ritme van het rommeltje op de cd. Ze krijgen hierdoor steeds beter in de gaten wat er nu precies gebeurt in het stuk en ervaren dat het gaat om herhaling, ook al vinden ze daar niet de juiste woorden voor. Ze zingen, tikken, klappen en spelen mee met de muziek. Kinderen die elk hun eigen partij kennen. En die echt helemaal in een muziekstuk zitten. Prachtig om te zien en te horen!

Reactie Wim Wiersma

'Ik ben laaiend enthousiast over dit exemplar. Het is geweldig om mee te maken dat kinderen niet meer kunnen stoppen omdat ze ergens zó van genieten. Tijdens bijvoorbeeld het klapspelletje waren ze echt bijna in trance. Als leerkracht die behoorlijk overtuigd is van het nut van exemplarisch onderwijs moest ik om eerlijk te zijn achteraf goed nadenken over de vraag wat de kinderen tijdens deze miniatuur geleerd hebben. Desondanks kwam ik veel zaken op het spoor. Allereerst op het sociaal-emotionele aspect: kinderen moeten in deze miniatuur op elkaar ingespeeld raken en respect tonen voor elkaars mogelijkheden

en onmogelijkheden. Daarnaast leren ze een vorm van abstract denken. Abstracties zijn er in onze omgeving overal. Denk maar aan een verkeersbord of aan de letters die we gebruiken. In deze miniatuur komen ze van concrete muziek tot een veel abstracter notenschrift. Tot slot ontwikkelen ze natuurlijk hun

Gesprekjes met kinderen

Vind je dit nu leren?

Cathleen: 'Best wel. Je leert hoe je zo'n muziekstuk in elkaar kunt zetten.'

Justin: 'Spelen is leuk. Sommigen doen het voor de lol. Het is leuk en je leert veel'

Nelleke: 'We zijn niet aan het leren en toch wel.'

Justin: 'Ik weet niet of je het echt nodig hebt, maar ik vind het toch wel handig.'

Nelleke en Justin: 'De Heere God heeft ons de muziek gegeven om het zelf te maken. Soms kun je alleen harde muziek maken. Nu konden we echt iets moois maken.' Op de vraag of dat voor de Heere God is, zegt Justin: 'Niet persé een christelijk lied, maar wel mooi voor later.'

Cathleen: 'Al die belletjes komen ook in de Bijbel voor.'

Is dit een andere manier van werken dan anders?

Arie: 'Je moet zelf ontdekken.'

Cathleen: 'Normaal zegt de meester: "Pak je boek." Nu moet je zelf aan de slag.'

Nelleke: 'Je komt zo steeds verder.'

Cathleen: 'Het is interessant.'

Arie: 'In de klas leer je een versje, nu ook een muziekstuk.' En iedereen doet mee, niemand kliert.'

Justin en Nelleke: 'Robert had er geen zin in. Maar hij kan trommelen en houdt van ritmemuziek. Als hij zelf mag, dan vindt hij het leuker. Nu is er voor hem ook wat bij.'

Cathleen: 'Je kunt leren samenwerken. Met Jara doe ik soms iets met de blokfluit samen, maar dit wordt leuker.'

Justin: 'Je krijgt er meer lol in, het doet gewoon iets met je.'

Arie: 'Later ga je er misschien iets mee doen.'

Wim Wiersma over exemplarisch onderwijs

'Laat ik ook nog vertellen waarom ik veel zie in exemplarisch onderwijs. Als volwassen leerkracht betrap je jezelf er soms op dat je heel oppervlakkig denkt. Je denkt dat je de dingen allemaal wel weet. Een kind is nog volop bezig met het ontdekken van de werkelijkheid. Kinderen zien zaken waar volwassenen overheen zien. Sta eens stil bij de dingen om je heen, heb ik mezelf geleerd. Bij ganzen bijvoorbeeld. Daarover heb ik een miniatuur ontwikkeld. Waar komen ze vandaan? Wat doen ze? Waarom zijn ze hier? Je kunt dan vaak de lijntjes doortrekken. Ganzen zijn een kleine wereld in een grote wereld. Alles in de schepping heeft samenhang. Palingen trekken bijvoorbeeld ook. Wonderlijk hoe God alles gemaakt heeft. Door exemplarisch onderwijs zul je niet alles snappen. Je dringt echter wel door tot de werkelijkheid om je heen. Dat leidt tot een steeds meer verwonderen over wat God in de schepping heeft gelegd. Bij exemplarisch onderwijs ga je als het ware naast de kinderen zitten. Door de juiste vraagstelling kom je samen met de kinderen stukje bij beetje op het juiste pad. Kinderen ontdekken daardoor waar het werkelijk om gaat en vergeten dit nooit meer. Deze vorm van onderwijs staat zo in tegenstelling met het vaak gebruikelijke onderwijs waarbij de leerkracht, als hij niet uitkijkt, alleen maar "emmertjes met kennis over de leerlingen heengiet". Dat leidt slechts tot heel oppervlakkige kennis.

Ik kan zeggen dat ik exemplarisch onderwijs in de praktijk heb gezien en uitgevoerd en daarom waardeer. Ook ben ik pas in de praktijk gaan snappen wat de theorie inhoudt. Theorie heeft pas betekenis na ervaring en begrip. Exemplarisch onderwijs verandert sowieso je eigen denken, misschien zelfs wel je eigen leven. Bij mij wordt dat onder meer concreet in mijn bijbelvertelling. Die houd ik nu echt anders dan voorheen. Het is een combinatie van vertelling en gesprek. Laatst hadden we het over de Tabernakel. Die is exemplarisch voor Christus Zelf. Waarom staat dit hier, op deze plaats, in deze vorm, met deze onderdelen en deze kleuren?, vroegen we ons af. We voerden er een diepgaand gesprek over. Ik tekende de voorwerpen symbolisch op het bord. En wat zei iemand? 'Als ik er zo naar kijk, zie ik een kruis!' Opeens zagen we het allemaal, op de reconstructie natuurlijk. Nooit geweten, nooit ontdekt. Maar als God Zelf nu de Architect is, dan kan Hij er toch heel goed deze symbolische verwijzing ingelegd hebben? Zelf vond ik het in ieder geval heel bijzonder!

Noot

¹ Met dank aan Bert Kalkman voor zijn aantekeningen en de verslagen van gesprekjes met de kinderen.